

Osmanlı'nın İktisadi ve İdari Yapısı: Güç, Bürokrasi ve Çöküş
Emrah Ömer Demir

Tilki Kitap©
www.tilkikitap.com
kitap@matbumedy.com
0850 304 22 03
Yayıncı Sertifika No 28740

Genel Müdür: Emrah Çelik
Yayın Yönetmeni: Sinan Kocaman
Editör: Teslime Gezer
Son Okuma: Alev Sevgi
Sayfa Tasarım: Efe Bozkurt
Kapak Tasarım: Efe Bozkurt

1. Basım, İstanbul, Nisan 2025
ISBN: 978-625-5896-05-6
Tilki Kitap Matbaa / İstanbul
Matbaa Sertifika No: 48138

Eserin tüm telif hakları yazara aittir. Yazar, bu baskı için basım-satış-dağıtım-tanıtım haklarını Tilki Kitap'a devretmiştir. Yazar, eserin kapak dahil içeriğindeki tüm materyallerin (metin, görsel öge, tablo...) yasal ve fikri sorumluluğunu kabul etmiştir. Tilki Kitap'ın kurumsal görüşü olmayabilir.

OSMANLI`NIN İKTİSADİ
VE İDARİ YAPISI:
GÜÇ, BÜROKRASİ
VE ÇÖKÜŞ

Emrah Ömer Demir

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	7
GİRİŞ.....	9
BİRİNCİ BÖLÜM İMPARATORLUĞUN YÜKSELİŞ SÜRECİ VE İKTİSADÎ GELİŞİMİ.....	13
İKİNCİ BÖLÜM YÜKSELİŞ DÖNEMİNDE İDARÎ (YÖNETİMSEL)YAPI	83
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İDARÎ YAPIDA BOZULMALAR VE BUNUN İKTİSADÎ DURUMA YANSIMALARI.....	118
YARARLANILAN KAYNAKLAR	335

ÖN SÖZ

Söğüt çevrelerinde yerleşmiş birkaç çadırılık Türk boylarından göçebe bir Oğuz boyu aşiretinden, Kayıhan oğullarından Osman Bey'in liderliğinde küçük bir beylik kurulmuş, arkasından kısa bir süre sonra bu beylikten İmparatorluğa giden yolda Osmanlı Devleti doğmuştur.

Bu devlet, belirli bir süreden sonra imparatorluğa dönüşmüş, XVI. yüzyıla gelindiğinde, üç kıtada egemenlik kuran ve tüm yönleriyle kendi kendine yeterli (otarşik-autarcie) kudretli, azametli, şerefli ve şanlı bir dünya (cihan) devleti haline gelmiştir.

Bilindiği üzere, bir devletin, dolayısıyla onu var eden milletin yaşamını sürdürebilmesi için, öncelikle o milleti oluşturan halklar arasındaki millî birlik şuurunun güçlü olmasına, kültürel ve bilimsel potansiyelinin sağlamlığına ve uygulamadaki olumlu etkilerine bağlıdır. Bu unsurların bir arada varlığı halinde başta o devletin idarî yapısını, ekonomisini, hazine ve maliyesini, toplumsal yapısını ve bütünlüğünü, ordusunu güçlü duruma getirir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda yükselme dönemi yönetim sistemi ve yapısına ilişkin belirtilmesi gereken önemli bir husus, bu dönemde yönetimin adalete ve bilime dayanmış olmasıdır.

Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde her kademedeki devlet adamları doğru, dürüst ve çok bilgili kimselerden seçilirdi. Özellikle kadınlar, adalete uygun olarak verdikleri hükümleri, her konuda kötülöklere ve haksızlıklara aman vermeyen yaptıkları ciddi ve sıkı denetimleri ile yalnız Müslüman tebaa (uyruk) üzerinde değil, aynı zamanda Hristiyan tebaa arasında da Osmanlı yönetimine karşı büyük bir bağlılık ve sempatinin oluşmasında başarılı olmuşlardır.

Devletin yönetim sisteminin başında bulunan kadınlar, aynı zamanda malî, siyasî ve kültürel kurum ve örgütlerin de baş denetçisi konumunda idiler.

Buldukları kentlerde bir yandan yargı işlevini yerine getirmek bakımından yargıçlık yapan diğer yandan da mülki ve beledi (kentsel) amirlik görevleri ile yüklü bulunan kadıların mutlak egemenliği ile ayırt edilmiş olan bu biçim bir yönetime ilişkin hüküm vermek gerekirse; söz konusu egemenliğinin, kuvvetler ayrılığına imkân tanımayan mutlak bir egemenlik şeklinde ortaya çıkmasına karşın, yerel yönetimlerde padişahın egemenliğini temsil eden bireylerin çoğu kez ehliyetli ve liyakatli kimselerden oluşmasından ötürü, birçok yabancı ülke halklarının memleketlerinin Osmanlılar tarafından Osmanlı topraklarına katılmasını basbayağı temenni etmeleri durumu da bu yönetimin, yükselme döneminde hiçbir zaman diktatörlük şeklinde bir yönetim olmadığını ortaya koymaktadır. Ancak bunu da belirtmek gerekir ki, kuşkusuz demokrasi olmaktan uzak olan bu yönetim, bünyesinde diktatörlük durumuna geçmesini kolaylaştıracak birtakım ilkeler de barındırıyordu. Durum böyle iken, diktatörlükle bağdaşan ilkelerin, ancak duraklama ve gerileme aşamasında ortaya çıktığını söylemek yerinde olur.

İmparatorluğun yönetim organizasyonunda (örgütlenmesinde) bozulmalar baş gösterince, devletin yönetici kademelerine yükselmede gerekli olan liyakat ve ehliyet aranmaksızın mevki ve makamlar dağıtılmaya başlanmıştır. Makam ve mevki, rüşvet ve dalkavukluk yoluyla elde edilmeye başlandığında, bu yolla üst mevki ve makama gelenler, sancak beyi ve beylerbeyi olanlar, yönetimde başarılı olamadıkları gibi, halka zulmetmeye başlamışlardır.

Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş dönemine nasıl geldiği, bu süreçte imparatorluğun ekonomik durumunun nasıl olduğu ve ekonomisinin nasıl işlediği, bunun yanında hem merkezî, hem mahallî (yerel) idarî yapısının nasıl oluşturulduğu, devletin idarî yapısının bozulmasında hangi hususların etkili olduğu, idarî yapısındaki bozulmanın iktisadî yapısına nasıl yansdığı konuları, yerli ve yabancı birtakım kaynaklardan yararlanılarak okuyucuya fikir verebilmesi açısından, bir zamanların muhteşem imparatorluğunun cumhuriyet dönemine ağır ve zor yükler içeren güçsüz ve dışa bağımlı bir ekonomi, adeta bir enkaz devrederek tarihten silinip yok olması serencamının acı hikâyesidir.

Dr. Emrah Ömer DEMİR

GİRİŞ

Her sosyal toplum, sürekli bir amaç için kurularak belirli bir düzene ve otoriteye ihtiyaç duyar. Bu düzen ve otoritenin tesisi için her zaman bir yönetime ihtiyaç duyulmaktadır.

Yönetim, birden fazla anlamı olan kavramlardandır. Yönetim kimi zaman örgüt (teşkilât), kimi zaman da yönetsel (idarî) etkinlikler, diğerlarıyla faaliyetler, kimi kez de sevk ve idare (yönetme) anlamında kullanılmaktadır.¹

İnsanlık tarihine bakıldığında, ilk çağlardan günümüze kadar insanın yaşadığı bütün topluluklarda bireyin yaşayışını düzenleyen bir örgüt ve bir otoritenin varlığı görülmektedir.² Bu düzen ve otorite sürekli aynı biçimde görünmez, aksine zaman ve yer bakımından farklı şekillere bürünür. Örneğin ilk dönemlerdeki kabilelerde otorite eski geleneklere ve âdetlere dayanırdı. İlk toplumlarda egemenlik ve otorite kabilenin en güçlü, en becerikli, en yetenekli ve akıllı üyesine verilir. Bu niteliklere sahip şahıs, kabile içinde kişilerin iç ve dış güvenini sağlar, düzeni kurar ve böylece egemenlik tek bir kişinin elinde toplanmış olurdu.³ Zamanla insanlar otoritenin tek bir kişinin elinde toplanmasından kaynaklanan sakıncaları görünce, yönetilen kesim olarak kendilerini yönetmekte olan siyasal iktidarı devredecekleri başka bir şahsın ortaya çıkarılması gerektiğini duymuşlardır. Sosyal yaşamın başlamasıyla birlikte yaratılması hissedilen bu tüzel kişi, varlık devlettir. Devletin yönetenlerin gerçek kişiliğinden ayrı tamamen kendine özgü bağımsız bir varlığı söz konusu olmaktadır. Sosyal bir varlık olan devletin tanımını, şekli, niteliğine ilişkin görüş ve düşünceler ne olursa olsun, temelde

1 Gözübüyük, A. Şeref: Yönetim Hukuku, Turhan Kitabevi Yayını, Ankara, 2000, s. 1

2 Rusell, Bertrand: Authority and the Individual, 1949, s. 12, ayrıca Toynbee, Arnold: A Study of History (Abridgement of Volumes I-IV by D C. Sommervell, s. 18, zikreden: Versan, Vakur: Kamu Yönetimi (Siyasî ve İdarî Teşkilât), İstanbul İk. Ve Tic. İlimler Akademisi Nihad Sayâr Yayın ve Yardım Vakfı Yayını, İstanbul, 1974, s. 1

3 Kahler, Erich: Man the Measure, 1956, s. 52, zikreden: Versan, Vakur: a. g. e., s. 1

10 Osmanlı'nın İktisadi ve İdari Yapısı: Güç, Bürokrasi ve Çöküş

tamamının birleştiği tek nokta vardır ki o da devlet olarak nitelenen bu siyasal güç ve örgütün varlığının kaçınılmaz olmasıdır.⁴

Otokrasilerde iktidarı ellerinde bulunduran kişiler, kısacası otokratlar bu iktidarı farklı biçimlerde ele geçirebilirler. Tarihe bakıldığında, bu kimselerin bu gücü ya belli ülkeleri zapt etmek suretiyle zapt ettikleri topraklar üzerinde egemenliklerini kurmaları veya bir ayaklanma sonunda iktidarı ele geçirmeleri ile sağladıkları görülmektedir. Devlet yönetimin tek kişinin elinde bulunduğu iktidar, zaman zaman veraset yolu ile babadan oğula geçebileceği gibi bazen de halef-selef yolu ile bir kişiden başka birine geçebilir. Bu halef-selef yönteminde otokrat kendisinden sonra iktidara gelen kimseyi hayatta iken belirler. Ayrıca tarih boyunca yabancı hükümetler tarafından atanmak yoluyla iş başına gelen otokratlara, bunun yanı sıra halka karşı sorumluluklar yüklenerek seçimle iş başına gelmelerine rağmen sonraları otokratik yönetimler kurmuş olan kişilere de rastlamak mümkün olabilir.⁵ Söz konusu açıklamalara bakıldığında, Otokratik yönetimlerde devlet tek kişi tarafından yönetildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin yönetim şeklinin otokratik olduğu görülmektedir.

Otokratik yönetimlerde iktidar, yönetenlere ihtiraslarını yönetilenlerin zararına olabilecek şekilde gidermek imkânını verdiğinden, ahlâk bozucu bir nesne olabilmektedir. "İktidar ahlâkı bozar, mutlak iktidar ise mutlak şekilde bozar." İktidar, sürekli bir dürtüdür. Fransız felsefeci, eğitimci ve yazar Profesör Alain'nin (asıl adı Emil Auguste Chartier'dir.) dediği gibi, "dünyada denetimsiz olarak her şeyi yapabilen tek insan yoktur ki, adaleti kendi ihtiraslarına feda etmesin."⁶ "Devleti yönetenler, ne kadar iyi niyetli olsalar da, eğer halk denetiminden ve etkisinden uzaktaysalar, en iyi olasılıkla insanların ihtiyacına karşılık veremezler, en kötü olasılıkla ise kendi çıkarlarına hizmet eder ve sonunda yozlaşırlar."⁷

Bir ülkede yozlaşmanın, ülkeye gelebilecek kötülüklerin, ülkeyi yönetenlerden başladığını, Türkçedeki, "Balık baştan kokar" ; "Su gözesinden (kaynağından) bulanık akar" özdeyişleri güzel bir şekilde ifade etmektedir. Bu durumun topluma yansıyan etkisine gelince; bir ülke yönetimi dejenere olunca, ahlâk ve dürüstlük kavramları insanlar arasında enayilik, işini bilmemezlik olarak anılır. Toplumda erdemli, dürüst ve ahlâklı kimseler ikinci plâna atılır, bunların yerini hilekârlar, madrabazlar, deyim yerinde

4 Versan, Vakur: a. g. e., s. 1

5 Versan, Vakur: a. g. e., 30

6 Maurice Duverger: Politikaya Giriş, Varlık Yayınları, İstanbul, 1978, s. 17

7 Beetham, David; Boyle, Kevin: "Demokrasi Nedir?" Sosyoloji, Başlangıç Okumaları, Editör: Anthony Giddens, İngilizceden Türkçeye çeviren: Günseli Altaylar, Say Yayınları, İstanbul, 2020, s. 374

ise, köşeyi dönenler, açıkçası hiçbir çaba göstermeden yolsuz bir şekilde zengin olanlar, hak hukuk tanımayan, bu konuda işini bilen şahıslar alır ve bunlar toplum içerisinde itibarlı kişiler olarak görülürler.

Osmanlı Devleti, aynı zamanda patrimonyal, merkezîyetçi ve bürokratik bir devlettir. Patrimonyal hükümdar, devleti ülkeyi ve tebaasını babadan kalmış bir mülk (patrimony) gibi algılar, kendisiyle toprak ve tebaa arasında kontrolü dışında başka hiçbir otorite tanımaz.⁸

Osmanlıda görüş açısından devlet ve toplumun güttüğü amaç ve yapı; en başta Sasanî'ler tarafından geliştirilen ve Abbasi devletinin, dolayısıyla halifelerinin hizmetinde olan İranlı devlet görevlileri tarafından İslâm Ortadoğu uygarlığına kazandırılan geleneksel Ortadoğu kavramlarına dayanmaktadır. Siyasal örgütün felsefi temeli, kaynağı bu örgütün yönetmekte olduğu uyruklar (tebaa) için adalet ve güvenlik konularını vurgulayan el-Gazalî ve Nizam-ül Mülk'ün eserlerinde yer almaktadır. XV. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Mustafa Naima bu görüşü "Hakkaniyet Çemberi" olarak nitelirmektedir. Ona göre 1) Asker olmadan devlet ya da mülk (hâkimiyet-Egemenlik) olamaz; 2) Askere sahip olmak servete sahip olmayı gerektirir; 3) İhtiyaç duyulan servet uyruklardan toplanır; 4) uyrukların refaha kavuşması ancak adaletle mümkün olabilir; 5). Sonuçta mülk ve devlet olmadan adalet olamaz.⁹ Bu anlatımlardan, siyasal örgütlenmenin ve uygulamanın temelinde: hükümdar ve devletin desteklenmesinin ve uyruklar arasında adaletin sağlanmasının yattığı, bunun gerçekleştirilmesi için de servet üretilmesi ve bu servetin halkın refahı ve mutluluğu için kullanılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı'nın toplumsal yaşamında halk iki gruba ayrılırdı. Bu kitlelerden biri yaşamları boyunca asıl amaçları sanayi, ticaret ve tarımla uğraşarak ve sultana vergi ödeyerek servet üretmek olan büyük halk yığınları (reaya), diğer bir grup da bunların karşısında servet üretmeyen, vergi ödemeyen, yalnız padişaha gelir toplamak, topladıkları gelirlerle kendilerinin yanı sıra padişahın ve dolayısıyla saraydaki ailesinin geçimini sağlamak için onun aracısı olarak görevlendirilen küçük bir yönetici grubudur. Devletin asıl amacı:

"1) Hükümdara ait olan servetin üretilmesini örgütlemek,

8 İnalçık, Halil: İki Kararın Sultanı, İki Denizin Hakanı Kâyser-i Rûm Fâtih Sultan Mehmed Han, Türkiye İş Bankası Yayını, Editör: Tayfun Ulaş, İstanbul, 2021, s. 303-304

9 L. V. Thomas: A Study of Naima, New York, 1972, s. 78; L. Wright, Ottoman Statecraft, Princeton, N. J., 1935, s. 119, zikreden: Shaw, Stanford: Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, (Gaziler İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküşü, 1280-1808), C. I, Çev.Mehmed Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 1994, s. 166

12 Osmanlı'nın İktisadi ve İdari Yapısı: Güç, Bürokrasi ve Çöküş

2) Bu servetin genişlemesini ve korunmasını sağlamak,

3) Düzeni korumak ve

4) Hükümdarın topraklarında diğer dinlerin uygulanmasına izin verilmesinin yanı sıra İslâmlığı yaygınlaştırmaktır.” Hükümetin, doğrusu devletin kuruluşunun ve yönetsel örgütlenmesinin temelinde bu görevlerin yerine getirilmesi yatmaktadır.¹⁰

Osmanlı Devleti, çeşitli hukuksal temellere dayanmaktadır. Müslüman ve Türk olarak Anadolu Selçuklularının ve onların mirasçıları olan beyliklerin (Anadolu beylikleri) benimseyip yerleştirmiş oldukları kuruluşların mirasçıları oldular. Osmanlıların, İslâm'ın hukuksal geleneklerinden baştan aşağıya birbirinden farklı geleneklere sahip Bizans, Sırp ve Bulgar topraklarını fethetmeleriyle birlikte sultanları, daha önceleri edinmiş olunan yönetim kuralları ve esaslarından ödün vermeye zorladı. Bu durum, Osmanlı Devleti yöneticilerinin uygulamaya ve yarara önem verdiklerini açığa çıkarmaktadır. Hükümdar, çoğu kez yönetimde, bir yandan Balkan halklarının örf ve âdet hukukuna, diğer yandan da eski hukuk kurallarına, bunların yanı sıra Mısır için de, Memlûklerin yayımladıkları kanunlara başvuracaktır.¹¹

Osmanlı Devleti'nin hukuk temeli, iki ana kaynağa dayanmaktadır. Bunlardan biri İslâm hukuku (şeriat), diğeri de Osmanlıların fetihleri süresince imparatorluk bünyesine kattıkları halkların hukuksal örf ve âdetleridir. Osmanlı Devleti yönetiminde bu iki kaynak pek açık şekilde görülmektedir.¹²

10 Shaw, Stanford: a. g. e., C. I, s. 166-167

11 Mantran, Robert: Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C. I, Çev. Server Tanilli, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 145

12 Mantran, Robert: a. g. e., C. I, s. 147

BİRİNCİ BÖLÜM

İMPARATORLUĞUN YÜKSELİŞ SÜRECİ VE İKTİSADÎ GELİŞİMİ

Osmanlı Devleti'nin idarî yapısını açıklamadan önce, Osmanlı'nın yükselme durumundaki geniş İmparatorluk topraklarına nasıl sahip olduğunu, dolayısıyla cihan imparatorluğuna nasıl geldiğini politik ve ekonomik durumu da ele alarak kronolojik bir çerçevede özetle belirtmekte yarar vardır.

Malazgirt'te 1071 yılında Bizans İmparatoru Romanus Diogenis'i yenen Sultan Alp Arslan, bütün Anadolu'yu Türklere açmıştır.

1071'de kazanılan Malazgirt zaferinden beri, Anadolu'da bugünkü Türkiye'nin temelini atmış olan Türkler, uzun süren haclı seferlerinde hayli can kaybı vermekle birlikte, Anadolu'da oluşan ekonomik ve ticari canlılıktan oldukça yararlandılar. Yani köy, kasaba ve kentler kurdular. Yaylalara geçmişte görülmedik bir canlılık kazandırdılar. Bu kalabalık Türk halk zümreleri, yeni vatanlarının doğal ve ekonomik gereklerine çok çabuk uyum sağlıyorlardı. Yerli ürünlerden halı, sof, kuru meyve, hayvan, kereste, şap gibi malları bol bol ihraç ediyorlardı. Anadolu Türkleri ayrıca, doğu ürünlerini kervanlarla Bizans pazarlarına getirmeyi de üzerlerine almışlardı. Bu durum kent ve kasabalarda pek çok halkın kalabalık topluluklar oluşturmalarına yol açıyordu.¹³

Bu da ekonomik ve ticari yaşama canlılık getirmek, bu yaşamın renkli ve hareketli geçmesini sağlıyordu.

Malazgirt'te, 1071 yılında Bizans İmparatoru Romanus Diogenis'i yenen sultan Alparslan'ın Anadolu kapılarını Türklere açmasından sonra ku-

13 Akdağ, Mustafa: "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", Belleten, C. XIII, S. 51, TTK yayını, Ankara, 1949, s. 498

14 Osmanlı'nın İktisadi ve İdari Yapısı: Güç, Bürokrasi ve Çöküş

rulan Anadolu Selçuklu İmparatorluğu, 1077-1308 tarihleri arasında hüküm sürdü.

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde dördüncü haçlı seferinden sonra 1207'de Antalya'yı ele geçiren ve imparatorluğunu yalnız Konya'dan ibaret olmasından kurtaran Sultan I. Keyhüsrev'den buyana Hristiyanlar açısından en büyük acılardan biri olup, denizlerde yaşanan bu büyük acıya katlanmak onlar için oldukça zor bir durumdu. John H. Pryor'un, "Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş" adlı kitabında da özetle yer verdiği gibi, anılan tarihten sonra Hristiyanların Doğu Akdeniz'deki egemenliğine son veren Türkler, gerçekten denizi çok sevmişlerdi: "Türkler denizi hemen sevdiler. Gerçekte, kıyıya ulaşmalarından çok kısa süre sonra kaynakların, Türk gemilerinden ve gemicilerinden söz etmeye başlamış olması çok dikkat çekicidir. Bu Müslümanların denizcilikle ilgili bir kültürel mirasları yoktu, ama kuşkusuz bu durum denizi sevmelerini engellemiyordu."¹⁴

Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra, Kayıhan oğullarından Osman Bey'in kurduğu beylik kısa zamanda bir devlet halini aldı.

Osmanlı devleti kurulduğu sıralarda çevresinde yer alan hükümetlerde Anadolu Selçukluları zamanından beri sürüp gelen iktisadi hareketler devam ediyordu. Henüz küçük durumda bulunan Osmanlı beyliğinin Marmara ve İstanbul yönlerine doğru açılıp genişlemesi ve Bizanslıların önemli kentlerinden olan Bursa, İznik ve İzmit'in alınarak beyliğin topraklarına katılması, Türklerin bu yörelerdeki ekonomik durumdan yararlanmalarını sağladığı gibi, aynı zamanda bu durumu genişletmelerine de yol açmıştı. Özellikle önemli ölçüde iktisadi bir merkez konumunda bulunan Bursa'nın önemi, Bizans dönemine oranla daha çok artmıştı. Her çeşit mal ve bu arada ipek, yün ve pamuklu kumaşlar, beyaz sabunlar dışarıdan gelen tüccarlara satılıyordu. Suriye'den kaba, yani işlenmemiş, ham ipek getiren ticaret kervanları veya hacı kabileleri, Ceneviz, Floransa ve İspanya tüccarları güçlülere uğramadan her türlü kolaylıkla sıkıntısız bir şekilde alış-verişlerini yapıyorlardı. Mevcut ürünler arasında bol miktarda pirinç de vardı. Karamürsel, Kartal ve Pendik gibi yörelerde Türk halıları dokunuyordu.¹⁵

Anadolu'daki diğer Türk Beylerini kendilerine tabi kılan Osmanlılar, Bizans ülkelerine dayanan sınırlarını geriye doğru ittiler. 1357'de Avrupa'ya geçtiler. Bu tarihten itibaren Rumeli tarafındaki topraklarını genişlettiler.

14 J. H. Pryor: Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş, İstanbul Kitap Yayınevi, 2004, (sayfa yok), zikreden: Ediger, Volkan Ş.: Osmanlı'da Neft ve Petrol, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 53

15 Uzunçarşılı, İ. Hakkı: Osmanlı Tarihi, C. 2, TTK yayını, Ankara, 1975, s. 681

İstanbul'u fethetmeden önce Edirne'yi ve Bulgarların, Sırpların, Rumların elinde bulunan bir kısım toprakları aldılar.¹⁶

Osmanlı Türkleri, 1345 yılında, Bizans İmparatoru Juvanis V. Paleologos'un kendisine, doğrusu Bizans'a saldıran güçlere karşı askerî yardım istemesi üzerine Çanakkale'den Avrupa'ya geçmişlerdir. Türk atlıları erişilmez ve karşı konulmaz hızlı bir ilerleme sergileyerek Bulgarları ve Sırpı zaman kaybetmeden hemen egemenlikleri altına almışlardır. Arkasından 1389'da Kosova'da Güney Slavlarına karşı kazandıkları büyük bir zaferle elde ettikleri kazançları sağlamlaştırmışlardır. Dahası 1366'da dahi, İslâmî unsurların Güneydoğu Avrupa'da hızlı bir şekilde büyümesi, Papa V. Ürben'in kaygılanmasına yol açmış, öyle ki bu durum onu haçlı seferi ilân etmeye zorlamış, ancak Osmanlıların ilerlemesi durdurulamamıştır.¹⁷

Türkler 1371'de Meriç üzerinde Crenmen'de başarı kazanarak, 1386'da Bulgaristan'ın tamamı ve arkasından Teselya'nın tümünü fethederek, 1389'da Vardar, Drina ve Morava'nın birbirlerinden uzaklaştıkları Kosova'da zafer kazanmışlardır.¹⁸ I. Murad zamanında (1362-1389) "Boğazlar Egemenliği" nin en köklü temellerinden birini oluşturan Balkan Yarımadası'na Osmanlıların kesin olarak yerleşmesi sağlanmıştır.¹⁹ Osmanlılar Konstantinopol'un fethedilmesinden daha öncesinde de Avrupa'nın derinliklerine sızmış durumdaydılar. Güney Macaristan'daki çiftliklere sürekli olarak baskınlar düzenliyorlardı. 1442'de Transilvanya'da, 1456'da da Belgrad dışında, Macar Kralı Yanos Hunyadi (Jan Hünyat) Osmanlı kuvvetlerini durdurmayı başardıysa da Osmanlı orduları tüm ağırlıklarıyla artık Avrupa topraklarının ortalarında.²⁰

Niğbolu, Varna, Kosova, Sırp Sındığı meydan muharebeleri, bu fetihlerin işaret taşları oldu. Devlet kurulduktan 154 yıl sonra, Bizans İmparatorluğu'nun merkezi olan İstanbul'u 1453'te fethetmek suretiyle 395'te kurulmuş olan Doğu Roma İmparatorluğu'nun bin yıllık hayatına son verdiler. Devletin merkezi Karacahisar'dan Bursa'ya, oradan İznik'e, sonra Edirne'ye,

16 Erim, Nihat: Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları), AÜHF Yayınları, C. 1, Ankara, 1953, s. 3

17 Palmer, Alan: Osmanlı İmparatorluğu, Son Üç Yüz Yıl, Bir Çöküşün Yeni Tarihi, Çev. Belkis Çorakçı Dişbudak, Bilgin Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 11

18 Braudel, Fernand: Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, C. 2, Çev. Mehmed Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayını, Ankara, 1994, s. 22

19 Dağtekin, Hüseyin: "I. Murad Zamanında Osmanlı-Bizans Münasebetlerine Genel Bir Bakış, 1361-1389", DTCF Dergisi, C. XIX, S. 3-4, Ankara, 1961, s. 199

20 Palmer, Alan: a. g. e., s. 11

16 Osmanlı'nın İktisadi ve İdari Yapısı: Güç, Bürokrasi ve Çöküş

daha sonra İstanbul'a nakledildi. İstanbul'un fethiyle şöhreti cihana yayılan Osmanlı İmparatorluğu Avrupa içlerine doğru yeni topraklar ele geçirdi.²¹

Fethin sonuçları, tüm Hristiyan dünyasında kendini dinî, askerî, ekonomik ve psikolojik yönlerden gösterdi. Fatih Sultan Mehmed'in müthiş imajı ve hırsları, Grekler, Venedikliler, Cenevizliler, Roma'daki Papa, Macarlar, Eflak eyaletlerindeki için ortak bir korku haline geldi.²²

Konstantinopolis'in düşüşü Batı için ağır bir travmaya yol açmanın yanı sıra, Hristiyanlığın güvenini sarsmış; aynı zamanda klasik dünyanın trajik sonu olmakla kalmamış, Homeros ve Platon'un ikinci ölümü olarak kabul edilmişti ve dahası fetih; kenti yoksulluktan, yalıtılmışlıktan ve harabe halinden kurtarmıştı. Yüzyıllar boyunca tarih sahnesinde baş rol oynamış sudan çelenkle çevrili bu gizemli kent, şimdi iki dünya (Asya ve Avrupa) ve bir düzine ticaret yolu üstüne yerleşmiş, varlıklı, çok kültürlü bir imparatorluğun başkenti olarak eski atılım gücünü, ihtişamını ve enerjisini yeniden kazanıyordu.²³

Konstantinopolis'in fethedilmesi, herkese tarihte bir dönüm noktasına varıldığını hissettirmişti. Fethin Batı'da yarattığı etki, Konstantiniyye'nin tek başına, bir ülkenin fethinden daha önemli olduğunu göstermişti.²⁴

Konstantinopolis'in düşüşünden sonra Padişah Fatih Sultan Mehmed Han, kendisini sadece Müslüman bir hükümdar olarak değil, aynı zamanda Roma İmparatorluğu'nun varisi olarak da görüyordu. Öyle ki tüm hemşerilerinin belli başlı haklara sahip olacağı çok kültürlü bir başkent kurmaya soyunmuştu. Hem Hristiyan Grekleri hem de Müslüman Türkleri kente getirip yerleştirdi. Galata'daki Cenevizlilere güvenlik garantisi verip, Türklerin orada yaşamalarını yasakladı. Kiliselerin birleşmesine ateşli bir tavırla karşı çıkan keşiş Gennadius Edirne'de kölelikten kurtarıldı. Üzerinde varılan bir formül sonucunda başkentteki Ortodoks cemaatinin patrikliğine getirildi; "Hayırlısıyla Patrik ol ve dostluğumuza inan ve önceki patriklerin yetkilerini kuşan" dendi. Hristiyanlar kendi mahallelerinde rahat ve özgürce yaşamalarına izin verdi. Kiliseleri açık bıraktı. Ancak verilen bu serbestiler, birtakım düzenlemelere dayandırılacaktı; Hristiyanlar ayırt edilebilir şekil-

21 Erim, Nihat: a. g. e., s. 3

22 Crowley, Roger: Son Büyük Kuşatma 1453, Çev. Cihat Taşçioğlu, A.P.R.I.L Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 309

23 Crowley, Roger: a. g. e. (Son Büyük Kuşatma 1453), s. 316

24 Babinger, Franz: Fatih Sultan Mehmed ve Zamani, İngilizceden Türkçeye çeviren: Dost Körpe, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2003, s. 100